

УЛАС САМЧУК ТА ЙОГО ВОЛИНСЬКА САГА

Історію української літератури ХХ століття не написано, головні акценти її не проставлено, школи, напрями й течії глибоко не вивчено, хоч такий постулат правильний тільки до певної міри: перший період цієї історії, що обіймає 1900—1917 роки, ми вже сьак-так освітили, принаймні, книжковими виданнями, особливо після двотомників Олександра Олеся, Спиридона Черкасенка, Богдана Лепкого, Любові Яновської, окремих видань творів Володимира Винниченка, Михайла Яцкова, Миколи Філянського, антологічних видань «Молода Муза», «Українська хата» та ряду інших. Значною мірою почав вивчатися й другий період 1917—1940 років з його небувалими в історії катаклізмами, жахливими трагедіями, з насильницькими смертями сотень майстрів пера: видання двотомників Миколи Зерова, Миколи Хвильового, Бориса Антоненка-Давидовича, творів Валер'яна Підмогильного, Михайла Івченка, Тодоса Осьмачки (частково, бо проза ще не видана), Євгена Плужника, Аркадія Казки, Володимира Свідзинського, Валер'яна і Кліма Поліщуків (останнього також частково, вийшов книгою тільки його «Гуляйпільський батько»). Осипа Турянського, Андріяна Кашченка, Наталени Королевої, Катрі Гриневичевої (частково), Михайла Семенка, Богдана-Ігоря Антонича, Святослава Гординського та інших. В першому періоді українська література існувала двоїпостасно, а вже в другому — трипостасно: східноукраїнська, західноукраїнська, а в додачу до цього — еміграційна: вона тільки починає приходити на Україну через перевидання, а відтак і усвідомлюватися. В 40—70-ті роки, а це третій період історії української літератури ХХ століття, вона знову існує двоїпостасно: творена на українських землях та в діаспори, і тільки у 80—90-х роках помічаємо виразну тенденцію з'єднання цих двох підлітератур в одну (спільні діаспорно-українські видання, перевидання діаспорних письменників, зокрема Івана Багряного, Уласа Самчука, Василя Барки, поетів Нью-Йоркської групи, видання письменників-дисидентів тощо).

І все-таки в цьому велетенському процесі повернення та з'єднання ми зробили ще далеко не все, навіть коли йдеться про відновлення імен першорядних митців: «за бортом» залишається поки що могутня проза і добра поезія Леоніда Мосендза, класичної сили проза Галини Журби, Докії Гуменної, Тодоса Осьмачки, поезія Євгена Маланюка, на підході «Записки полоненого» Олексія Кобця-Варавки і ряду інших.

Тільки почав приходити до нас один із найбільших письменників ХХ століття Улас Самчук. Видання, власне, було одне: повість «Марія», видрукована «Українським письменником» у 1991 році; журнал «Дніпро» в тому-таки 1991 році опублікував другий том його епопеї «Волинь», а журнал «Дзвін» — перший, цей же журнал подав одне з оповідань письменника «Віднайдений рай» (№ 1 за 1991 р.). Оце й усе, хоч Улас Самчук — така монументальна літературна постать, яку можна збагнути, тільки видавши його багатотомник. Чи швидко прийдемо до цього при наших теперішніх скрутах, сказати важко, однак розмову про нього ми вже почали, згадати б післямову до «Марії» Степана Пінчука «Улас Самчук та його роман про голодомор 33» і ряд побіжних згадок та нагадувань, що пройшли по журналах з нагоди публікацій його творів. Цього ще вельми небагато, але це вже добрий початок, який треба розвивати далі.

Як письменник Улас Самчук сформувався і видав свої найвидатніші твори в 20—30-х роках, і, очевидно, його місце саме в цьому періоді, хоч він був активним творцем літератури і в 40—70-ті роки, а останні його книжки вийшли на початку 80-х, тобто його творчість прийнята у широкому часі 20—70-х років, в якому активно й наполегливо він творив свою книгу життя, а передусім свою монументальну Волинську сагу.

Народився письменник 20 лютого 1905 року в знаменитій Дермані на Волині (тепер Рівненська область), саме тій Дермані, де працював колись друкар Іван Федорович, а по ньому брат Северина Наливайка Дем'ян Наливайко, поет і книговидавець початку ХVІІ століття; в тій-таки Дермані, скажемо до речі, майже одночасно з У. Самчуком народився і знаменитий перекладач «Одісеї» та «Іліади» Борис Тен. Родовід письменника — селянський, але ми недаремно відзначали його знаменитих земляків — то був культурний гумус, на якому він виростав. А ще поблизу Дермані були Острогоз та Крем'янець, а ще й Почаїв, де склалися культурні осередки ХVІ—ХVІІІ століть — Кременець та Почаїв лишалися такими й у ХІХ столітті (згадати Кременецький лицей чи діяльність Почаївської друкарні), в Кременці жив і творив Юліуш Скловацький та інші представники української школи в польській літературі — все це, може, й безвідносно до Уласа Самчука, але культурна атмосфера, де народжується новий митець, не може на нього не впливати хоч би позасвідомо. У Кременці ж Улас Самчук учився в гімназії. Пригадую дивовижне враження, яке справило на мене це місто при його першому відвідуванні у 60-х роках: місто фактично на одну довжелезну вулицю між горами; залишки замку королеви Бони, цостьоли й церкви, старовинні будівлі, козацький цвинтар, цвинтар єврейський, чудовий типаж місцевих поселень — усе тут дихало не тільки милою провінцією із її натуральними формами існування, а й укоріненою у віках культурою з іонаціональними нашаруваннями (польською та єврейською), але в основі своїй (і то було помітно навіть в обличчях людей) — глибоко українською. Це потрібно сказати, щоб зрозуміти, чому уродженці цієї землі (Борис Тен, Улас Самчук) виношували в собі великі епічні плани власної літературної роботи. Так, від могутнього дихання, а відтак і впливу цієї особливої землі митці не могли бути вільні, бо вона ніби й справді була для того, аби родити велетні. Не останнє значення мало й те, що поруч був Почаїв, з його потужною культурною діяльністю у ХVІІІ та ХІХ століттях, Почаїв василіанський та православний, який стягував до себе людей десь так, як Києво-Печерська лавра.

І все-таки для культурного розвитку треба культурного середовища, якого в тодішній Дермані й Кременці Улас Самчук мати достатньо не міг. С. Пінчук пише, що літературні зацікавлення письменника виявилися ще в Кременецькій гімназії, отже, саме вони й мали керувати подальшим життям письменника. Юнаком його було взято до польського війська, служив він у корінній Польщі, а двадцятидвохрічним зв'язується на рішучий учинок: дезертирує з війська й переходить кордон, опинившись у Німеччині. Вступає до Бреславського (Вроцлавського) університету, але й тут не затримується — його вабить до українського культурного центру, отже, те, що він опинився в Празі, річ цілком зрозуміла, адже Прага на той час була найголовнішим українським еміграційним центром. Роль Празького українського культурного осередку частково освітлена в нашій пресі: тут зібрався інтелектуальний цвіт нації — діячі колишньої УНР, історики, письменники, взагалі інтелігенція, тут відкрито українські вищі навчальні заклади, сюди перебирається з Польщі Л. Мосендз, працює Дмитро Дорошенко й функціонує празька українська історична школа, живе славне подружжя Королевих — Василь та Наталена, тут такі осів Олександр Олесь, формується празька поетична школа (О. Стефанович, Н. Лівицька-Холодна, О. Лятуринська, О. Ольжич, О. Теліга та інші), отже, Улас Самчук недаремно сюди прибився, він вступив у Вільний український університет і 1931 року закінчив його. Щоправда, друкуватися почав ще до служби у війську і до втечі з Польщі: перші нариси й оповідання його друкувалися у журналі «Духовна бесіда» в 1925 році, а не «Наша бесіда», як пише С. Пінчук (видавався у Варшаві в 1924—1925 роках, це був церковно-народний ілюстрований православний двотижневик, виходив за редакцією В. Островського), — отже, дебютував Самчук двадцятирічним. Із 1929 року він постійно співпрацює з «Літературно-науковим вісником», який видавав у Львові Дмитро Донцов — загалом майже всі «празжани» були близькі до цього журналу. Згодом друкувався у такому цікавому часописі, як

«Дзвони» (виходив у Львові в 1931—1939 роках, був католицького напрямку, матеріально підтримував його митрополит Андрій Шептицький, редакційну колегію очолював Йосип Сліпий, а редагував П. Ісаїа). Ранні оповідання, друковані по журналах, Улас Самчук видав у 1936 році в «Бібліотеці «Діла», звалася книжка «Віднайдений рай». Її не можна оминати увагою, бо вона багато нам каже про літературне формування Уласа Самчука. Тут розміщено десять оповідань, вони художньо ще досить слабкі — автор посилено шукав свого стилю. Цікаво те, що оповідання чисто інтелігентські і в основному про молодих та старших українських емігрантів («Моя осінь», «На двірці», «Образ», «Собака у вікні», «Сильвестр» та інші). Є одне оповідання про часи громадянської війни — «По-справедливому». Виразно проступає в цих творах почуття глибокої ностальгії за рідним краєм. Хочеться зацитувати одне місце з новели «Моя осінь», яке значною мірою відбиває душевний стан молодого письменника о тій порі: «Ми справді заселяли всі піддашся і всі сутерени — ті бастили слабих і понижених, де разом з павуками та блощицями родяться іноді божевільні думки. І ми ходили між людьми зовсім інші від решти, екзотичні та кострубаті. Ми, здавалось, рослини, що не ростуть, а тільки цвітуть та одцвітають, мов пелюгонії у вікнах. Коло нас і в нас цупко трималася якась своєрідна атмосфера, якої ми не в силі були зчіхатися і якої не могли знести всі ті, з якими доводилося нам зустрічатися в цій країні. Всі нам перечили, всі нам не вірили. Ніколи нас кількоро стояло проти цілої Європи з усіма її танками та літаками. Нам роздавали карти і казали: «Відмовтесь. Ви диваки. У ваших руках не видно ні одного козира. Піддавайтесь і будьте, принаймні, пристойні». Але ми брали мапу, стелили її перед своїми очима, бачили двадцять шість барвистих плям і серед них жагуче вдвлялися в ту одну блакитну чи зеленувату, що нагадує птаха з відбитим крилом. І це здавалось символічним. Ми не думали ні про що інше, як про те, як здобути ту пляму і як вигоїти того блакитного птаха. З мансард і сутеренів дивилися ми на неї жадібними очима, болячись дихнути, щоб не сполохати синього птаха, тих мрій, тієї віри божевільних». Зайве розшифровувати, що той блакитний птах, ота земля в образі птаха з відбитим крилом, — це й була Україна, візія якої ніколи не покидала Уласа Самчука, як і бажання на неї повернутися. Саме оця ностальгія і візія рідної землі і стали головним двигуном його творчості, штовхнули його відійти від чисто інтелігентських естетичних шукань, а повернутися туди духом, передусім на Волинь, створивши епічний широко розгорнутий роман про людей, між яких він виріс, яких знав і любив і без яких його існування не мало б сенсу. Цікаво, що перший том «Волині» був водночас і першою друкованою книжкою Уласа Самчука — вийшов він у Львові у 1932 році, мав і підзаголовок: «Куди тече річка» — під цим заголовком його й передрукував щойно журнал «Дзвін». Наступні два томи вийшли у 1936 і 1937 роках, другий том при тому розділявся на дві частини: «Війна» і «Революція». Скажемо принагідно, що перший том вийшов, коли авторові було 27 років, а третій — 32 роки. Творити такий колосальний твір у молоді роки — це був подвиг письменника, який, певною мірою, вичерпав його творчу силу, як це сталося, до речі, і з автором типологічно подібного твору «Тихий Дон» Михайлом Шолоховим, бо в цей роман автор вклав усього себе. Однак потуга письменника була надто велика, і він ще скаже не одне сокровенне слово, напише не один цікавий твір, хоч на таку висоту вже не підніметься ніколи.

Отже — «Волинь». Головний герой — Володько Довбенко, селянський хлопець, який виростає в глибинах свого етносу, наповнюється його соками, тривогами, радощами і катаклізмами, поступово здобуваючи власну самосвідомість. Хутір Довбенків — це наче мікрокосмос у цьому світі, своєрідна модель українського селянського світу в його універсальному баченні; зрештою, в центрі роману — не так історія окремої людини, того-таки Володька чи його батька Матвія та матері й братів, як історія українського роду — головної ланки українського етносу. Цей рід, ніби команда корабля, що пливе по розбурханому морі життя, об який ударяють могутні шторми буття, воєн та революцій і які той

корабель розбивають, шматують, наче хочуть вирвати з рідної землі, з віковичних устоїв, звичаїв, моралі, навичок, трудового рівностояння. При тому автор уміє дивитися на світ і отой рід-етнос з глибоким ліричним спокоєм, хоч і люблячим оком, але не керуючись ідеологічними забобонами, тобто стаючи, як це й належить великому митцю, мовби осторонь політичних тенденцій, яким так фатально піддалася його колеги по той чи по цей бік Збруча. Отже, перед нами ніби велике «житіє» роду живого, реального, справжнього з його натуральною природною енергією, могутньою силою та жагою до самозбереження. Емоційне споріднення автора з його героями прочувається через силу ліричних струменів у тканині твору, відтворюється відтак отой флер чи чар ностальгічної любові автора не до тих чи тих нагаданих ідей, а до рідної багатостраждальної землі та її людей. Тому, малюючи численні образи свого роману, автор жорстко об'єктивний, але його об'єктивність походить не із байдужості, а від любові до синього птаха України. Письмо в Уласа Самчука пластичне, живе, наче дихає пахощами рідного краю, має своєрідне, я б сказав, імпресіоністичне забарвлення; епізоди кладуться один за одним натурально й правдиво, без творення штучних колізій, а розповідь пливе потужним, спокійним плином, як велика ріка. Автор сповнений такої сили, що навіть у час творення й видання свого головного твору друкує й інші книжки — так, ніби він не вміщається в рамці, хай і широкі, свого роману, а хоче вийти на просторіше поле. Принаймні два твори, видані в цей час, є похідними «Волині» — це повісті «Кулак» (1932) і «Марія» (1934). Дослідники вважають, що повість «Кулак» — це ніби ідейне продовження «Волині»; я б сказав, що це ще одна частина Волинської саги або притока головної ріки духовного самовираження автора. Так само частиною Волинської саги чи притокою «Волині» є і «Марія».

Не зовсім розумію, чому про цю повість пишуть, що вона про голод 1933 року. Голод тут і справді описано, але тільки в останніх розділах, задум же значно ширший, бо знову-таки не саме явище голоду цікавить тут автора і не політична його оцінка — проводиться та ж така ідея роду українського, а сам голод стає останньою ланкою його руйнації й загибелі під ударами жадливої апокаліптичної сили буття, зумовленої колізіями антигуманих і антилюдських збудернь ХХ століття від новотворених ідеологій, в які той рід потрапляє.

Я знаю в українській літературі два твори з подібним апокаліптичним засновком: «Енеїда» Івана Котляревського та «Довбуш» Юрія Федьковича. Згадаймо «Енеїду»: жвавий, легковажний бурлака Еней рушає у світ зі своїм товариством (читай: народом, родом), переходить цілий ряд катаклізмів, пригод, навіть крізь пекло переходить, аж поки в його голові не з'являється візія вічного міста, яке він має збудувати (читай: державу, рідну землю, місце сталої осілості), але все завершується жадливим, справді апокаліптичним побойськом, братовбивчою війною, адже там козакі воюють проти козаків-таки. Історію фатальної й неминучої загибелі роду вістить і п'єса Юрія Федьковича, написана з шекспірівським розмахом. Щось подібне маємо і в «Марії». В основі повісті — те ж таки «житіє», збагачене мотивами відомого ходінця Богородиці по муках. І от вона, ця українська Богородиця, а точніше Народородиця, Родородиця, долаючи муки життя-пекла, щосили буде в розбитому бурями світі своє гніздо, місце спокою, своє вічне місто, а дістає на завершення своїх сподівань і своєї будівничої діяльності цілковитий розгром з тотальним голодом.

Про інший край, не Волинь, вістить повість Уласа Самчука «Гори говорять» (1934) — це історія гуцулів, які непосильно змагаються проти іноземного нашествия, намагаючись у цій боротьбі зберегти свій етнос (рід) і свою самодостатність та й рідну землю як місце свого поселення, — ця повість також по-своєму вкладається в сагу роду українського, що його творив письменник.

Так завершує довоєнний період творчості Улас Самчук: надходять буремні часи нової світової бойні. Загалом для нього війна починається з 1938 року, а з нею формується він як публіцист. Річ у тім, що письменник узяв активну участь

у визвольних змаганнях українців Прикарпатської України, працюючи «звітodawцем» командування Карпатської Січі, — дописував до тижневика «Українське слово» в Парижі. Він, зокрема, об'єктивно вказував на те, що в учасників боротьби був тільки запал, а не було з кого формувати державний апарат; зрештою, бачив і приреченість цієї боротьби.

У березні 1939 року Улас Самчук повернувся до Праги, а 1940 року поїхав до Кракова, де зосередилися основні представництва українських партій. Після окупації німцями Львова він одразу ж подався туди — у цей трагічний час не міг не бути зі своїм народом. Німці на перших порах дали українцям надію на відродження їхньої держави. Українська держава була проголошена, але окупант не приходив на чужу землю, щоб дати їй волю, а хоче поставити її під свій чобіт — така вже психологія всіх окупантів.

У Львові письменник зустрівся із керівником Волинської УПА Тарасом Бульбою-Боровцем, який і запросив його на Волинь. Так Улас Самчук почав працювати в газеті «Волинь», видавцем якої був Степан Скрипник, — уміщує тут як редактор передовиці на політичні теми. Попервах він вірив у можливість порозумітися з німцями, щоб збудувати українську державу. «Розбудова України і організація українського народу — ось головні гасла нашого часу», — писав він у газеті «Волинь» 1 вересня 1941 року і закликав усіх до праці. Але вже у грудні цього ж року завуальовано висловлює своє розчарування німецькою політикою: «Становище, в якому знаходимося ми, українці, тяжке подвійно. Ми всі без винятку є свідомі цього і коли все-таки говоримо про якісь відрадніші можливості, то беремо їх у понятті відносному» («Волинь», № 28, 1941 рік). Тут постає питання: чи був у цей час Улас Самчук німецьким колаборантом? На перший погляд нібито був, бо газета була під німецькою цензурою (спочатку виходила вільно, але з кінця 1941 року почала таки підлягати цензурі), залишалася догідною німецькому курсу, але коли придивитися пильніше, то переконаєшся у супротивному. Попри все праця Уласа Самчука у «Волині» ґрунтувалася не на засадах служби німецькому окупантові — використовував легальні можливості вести газету національно-культурну роботу, а те й те далеко не тотожні речі. «Наша ціль дуже виразна, — писав він у тому ж грудні 1941 року. — Витримати морально, **не випустити з рук ініціативи у справах, що торкаються нас безпосередньо**» (підкресл. моє. — В. Ш.). А вже в березні 1942 року в числі 23 «Волині» він пише речі аж ніяк не колаборантські: «Ні! Не все одно, як і коли треба прислухатися до думки українського народу. Не все одно, як хто з ним поводить. Не все одно — бути з ним у приятні чи оголосити йому війну. Бо український народ, як всі решта народів нашого континенту, має свою гордість, має свої життєві потреби. **І горе тим, які хочуть їх так чи інакше заперечити**» (підкресл. моє. — В. Ш.).

У жовтні 1941 року Улас Самчук відвідав Київ і написав репортаж «Крізь бурю і сніг» про столицю України (друкувалося у «Волині», № 25, 1941 року). Враження у нього були переважно важкі. «Київ підстрелений, — пише він, — спаралізований. Київ трагічний». Восени 1942 року здійснює поїздку по інших містах України: Рівне, Бердичів, Дніпропетровськ, Коростень, Кременчук, Полтава, Харків, після чого пише репортаж «У світі занепаду і руїни» — про враження вістів сама назва. «Краю мій, — пише письменник. — Розкішний і чудовий! Якими словами висловити твої болі? Якими ліками їх гоїти? Прийми мою страшну любов і мою безмежну аж до смерті відданість!» («Крем'янецький вісник», 1942, 25 верес.).

Але перед тим сталися деякі події. Статтю Уласа Самчука «Так було і так буде», надруковану 22 березня 1942 року, цензура пропустила, але помітили її окупаційні власті, і письменника було арештовано. Він просидів у в'язниці місяць і був звільнений за амністією з нагоди дня народження Гітлера. Отут ми й фіксуємо перелом у позиції письменника, що честі йому не робить. Він влаштувався працювати в Німецькому пресовому бюро (I PB) і мав обов'язок давати щотижнево по дві неполітичні статті. Відтоді Улас Самчук пише короткі нариси й фейлетони, що друкувалися по провінційних містах України. Друкувалися вони під загальною назвою «У світі приблизних вартостей». «Фейлетони Самчука, — пише дослідниця його творчості Анна Власен-

ко-Бойцун, — можна було б назвати «голосінням» над зруйнованою українською землею, де кожен дім і кожна вулиця свідчать про жорстоку і довгу окупацію і голосним риданням над вбогою українською людиною, зведеною до долі раба на власній землі» (Зб. «Слово», № 12, 1990. — С. 128). Таких фейлетонів У. Самчук написав два десятки, їх передруковували районні газети всієї України. Ясно, що вони були антикомуністичні й антиросійські, але не це примушує сумніватися в доцільності роботи письменника. Бо коли ми й тут поставимо питання: чи був і тепер це колаборантизм, то змушені все-таки відповісти: а таки був. Адже У. Самчук працював не для України, а на пропагандистській службі німецького окупанта й діставав за це платню в 500 марок щомісячно. Окрім того, при щирому вболіванні за долю рідної землі, тон цих фейлетонів часто не співчутливий, а знущальний щодо своїх людей, хоч немало було там і правди, але німці недаремно наказували друкувати ці матеріали по всій Україні. Справді, така діяльність честі йому не складає, бо це вже не було використання легальних можливостей, а таки служба на окупанта. Зрештою, це Улас Самчук зрозумів і сам. У нього виникають із його хлібодавцями непорозуміння, і він у липні 1943 року поїхав на Захід, вряження від цієї поїздки вилилися у короткому репортажеві «Колеса мусять крутитися». З цього часу, тобто з 1944 по 1948 рік, письменник живе у Німеччині. В 1945 році він знову пише репортажні есе «П'ять по дванадцятій» і «Записки на бігу», в яких змалював свою мандрівку між руйн та пожеж Третього Райху. Тут різко відтворено перепетії життя втікачів 1945 року (видано книжкою в 1954 році), йдеться про організацію таборів. Пізніше письменник видрукує ще й інші книжки про переживання тих часів: «На білому коні» (1956) — про воєнне лихоліття і «Планета Ді-Пі» (1979) — про життя втікачів, зокрема й про життя культурне.

Після війни письменник багато сили віддав для організації об'єднання письменників-емігрантів «Мистецький український рух» (МУР), який було засновано в грудні 1945 року в Ашафенбурзі в Німеччині. В декларації ініціативної групи основним завданням об'єднання було: «У високомистецькій досконалій формі українського слова служити своєму народові і тим самим завоювати собі голос та авторитет у світовому мистецтві». Поруч з Уласом Самчуком, головою, членами провду об'єднання були Юрій Шерех (Шевельов), Іван Багряний, Віктор Петров (Домонтович), Юрій Лавріненко — група винятково обдарованих митців, які в той важкий час розгорнули значну діяльність, видавши в різних видавництвах близько ста праць. Входили сюди, крім згаданих, Василь Барка, Святослав Гординський, Тодось Осъмачка, Докія Гуменна, Юрій Косач, Богдан Кравців та інші. Загалом можна сказати, що при дивоглядному нидінні української літератури в самій Україні центр літературного життя ніби перемістився сюди, бо тут зібралось гроно першорядних талантів. «Мур» видав чотири збірники, альманах, випускав журнали «Арка», «Хорс», вийшло кілька «Літературних зошитів».

Улас Самчук, певне, розумів, що його політичні писання часу війни мали все-таки двозначний характер і не завжди служили, а може й не служили тій ідеї, яку він сповідував, через це після війни він стає на позиції безпартійності, толеранції й консолідації членів «Муру», а за головну мету ставить не політичні змагання, а прямування до великої літератури. Більше того, партійництво й групову нетерпимість у своїх статтях того часу різко осуджує: «Нашим святим обов'язком, — декларує він, — було, є і вічно буде возвеличити й утвердити наш народ живим словом у родині інших народів цього світу» («Літературний зошит» — Ч. 2. — 1947, 10 лют.).

Поспіль із громадською діяльністю Улас Самчук інтенсивно працює як письменник. Не вважає свою Волинську сагу закінченою і в 1946—1947 роках видає роман у двох томах «Юність Василя Шеремета» — пряме продовження «Волині», панорамного роману-хроніки. Тут уже йдеться про формування покоління української інтелігенції, зокрема про учнів Кременецької гімназії в 1943 році. У творі багато автобіографічного матеріалу. Тоді ж таки письменник почи-

нає писати задуманий на три томи роман «Ост» — про життя українців у час війни та під комуністичним режимом. Перший том («Морозів хутір») з'явився друком у 1948 році, другий («Темнота») вийшов в 1957 р. уже в Канаді, куди письменник остаточно переселився в 1948 р., третій, останній том («Втеча від себе»), побачив світ аж у 1982 році. Тут знову йдеться про драму української людини ХХ століття, власне, знову-таки про загибель чи виродження духовної суті українського хлібороба.

Не міг письменник обійти увагою й боротьбу Української повстанської армії на Волині, він присвячує їй роман-хроніку «Чого не гоїть вогонь» — вийшов у 1959 році. Здається, на цьому автор вважав, що закінчив свою Українську сагу. Та життя в Канаді примусило його зацікавитися історією переселенців-українців на канадській землі. Про них він створив роман «На твердій землі» (1967). А працю української заповогової організації «Українського народно-го Союзу» відтворив у книжці «Слідами піонерів» (1980).

Об'єднання «Мистецький український рух» формально існувало і далі, але фактично припинило свою діяльність після 1948 року, бо його члени роз'їхалися по різних країнах, зокрема голова Улас Самчук опинився в Канаді, заступник голови Юрій Шевельов та деякі провідні члени, як Г. Костюк, Ю. Лавріненко, Д. Гуменна, у США. Нові обставини вимагали нової організації письменників. І в Нью-Йорку був

заснований Український літературно-мистецький клуб, де відбувалися літературно-мистецькі вечори. У залі цього клубу 26 червня 1954 року зібрався гурт літераторів — так було створено об'єднання українських письменників на еміграції «Слово». До часу скликання з'їзду письменників та вироблення статуту об'єднання очолювали Григорій Костюк, Докія Гуменна та Юрій Лавріненко. Офіційно організація почала працювати з 19 січня 1957 року, коли було прийнято її статут. Мета об'єднання — згуртувати українських письменників у діаспорі «на засадах вільного мистецького вияву», взаємодопомоги у видавничих, творчих і побутових справах, сприяння розвиткові незалежного українського письменства, літературної критики, теорії літератури, зв'язків із читачем. Статут підписав кореспонденційним способом і Улас Самчук, отже, він був між засновників нового об'єднання, учасником усіх письменницьких з'їздів, членом редакційної колегії збірника «Слово», тут і залишався до самої смерті 9 липня 1987 року.

Улас Самчук був одним із найпродуктивніших українських письменників ХХ століття, невтомно працюючи в літературі шістдесят років. Вершиною його творчості залишається роман-хроніка «Волинь», яка й вивела його на висоту одного з найвидатніших українських письменників нашого часу. З цим романом та з іншими своїми творами Улас Самчук повертається на Україну, сподіваємося, — навічно.